

FUNKCIJA POLOŽAJA JEZIKA SLOVENCEV V ZAMEJSTVU TER NARODNOSTI V SR SLOVENIJI

Vladimir Klemenčič *

Po drugi svetovni vojni se odpirajo v Evropi vprašanja zaščite narodnih manjšin (1) v bistveno drugačni luči kot v času pred drugo svetovno vojno. Z manjšinami poseljena obmejna območja večinoma ne predstavljajo več z mejo zaprta, gospodarsko statična, relativno slabo razvita agrarna, temveč gospodarsko aktivna in dinamična, bolj ali manj urbanizaciji podvržena obmejna območja ob odprti meji.

Spremembe so povezane z novo nastalimi družbenogospodarskimi in političnimi razmerami pri večini evropskih držav. Gospodarski razvoj terja večanje blagovne menjave med deželami, kar je povezano s stopnjevanjem blagovnih tokov prek meja med obmejnimi in drugimi državami.

Številna obmejna območja so poseljena v Evropi z narodnimi manjšinami. Obmejni prostor ob odprti meji dobiva novo funkcijo mednarodnega povezovanja med obmejnimi državami, pa tudi s širšim evropskim prostorom, manjšine pa dobivajo s tem funkcijo meddržavnega povezovanja. To lahko opravljajo le ob zagotovitvi polne enakopravnosti njihovega jezika v vseh oblikah življenja, v kulturnem, izobraževalnem, socialnem in gospodarskem pogledu. Narodnim manjšinam v večini evropskih držav zaščita sploh ni zagotovljena, ali pa je zagotovljena le deloma, zato jim je otežkočena povezovalna funkcija med dvema državama. Njihov jezik se ne more razvijati ustrezno tehnološkemu in gospodarskemu razvoju in s tem enakovredno z jezikom večinskega naroda. Ker so še močno prisotni poizkusi asimilacije narodnih manjšin, jim ni dana možnost izobraževanja v njihovem materinem jeziku na vseh stopnjah šolanja. Ker pripadniki manjšin niso ustrezno kvalificirani za novonastale pogoje, niti socialno ustrezno zaščiteni doteka na obmejna, z manjšinami poseljena območja višje kvalificirana delovna sila večinskega naroda iz notranjosti držav, istočasno pa se izseljujejo iz obmejnih območij pripadniki avtohtonih narodnih manjšin, ki zaostajajo v socialni mobilnosti za večinskim narodom. Izgradnja obmejne infrastrukture, industrije, trgovine, obrti in drugih spremljajočih dejavnosti se širi na račun agrarne zemlje, ki je v posesti manjšine. Odseljevanje pripadnikov manjšine in doseljevanje višje kvalificiranih pripadnikov večinskega naroda prispeva k preoblikovanju obmejnih območij iz narodnostno čistih v narodnostno mešana. Zaščita narodnih manjšin v razvitem, urbaniziranem, mednarodno-tranzitno pomembnem obmejnem prostoru postaja v Evropi vse bolj eksistenčna nujnost, saj konflikti zaradi neurejenosti manjšinske zaščite ne prizadenejo družbeno-gospodarsko samo obmejni sosednji državi, temveč tudi države širšega evropskega in izvenevropskega prostora.

Usklajevanje družbenogospodarskega razvoja med obmejnimi območji dveh ali več

* Dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu Obzornika

sosednjih dežel postaja vse bolj vsakodnevna nujnost. Na obmejnih območjih nastajajo mednarodna regionalnoplanska združenja, ki usklajujejo na transnacionalni osnovi regionalni razvoj in vse druge pojave človekovega življenjskega in delovnega okolja. Za obmejna območja alpskih držav, Italije, Francije, Švice, Avstrije in Jugoslavije je bilo že leta 1973 kar 5, na srednje, severno in zahodnoevropskem prostoru pa 16 takih združenj. Najprej je nastalo združenje "Regio Basiliensis", ki povezuje v enotno plansko regijo obmejna območja ZR Nemčije, Švice in Francije. Na severnojadranskem-alpskem prostoru se je izoblikovalo mednarodno regionalnoplansko združenje "Alpe-Adria", ki usklajuje razvoj med obmejnimi območji Italije, Avstrije in Jugoslavije. Poleg tega je nastalo v Alpских območjih več združenj, ki pospešujejo posamezne dele ali pa celotno območje evropskih Alp.

Po konceptu transnacionalnega planiranja razvoja v obmejnih regijah lahko izluščimo tri tipe:

1. Obmejne regije, v katerih programirata dve obmejni državi le izgradnjo posameznih objektov, na primer cest, mostov ali predorov;
2. obmejne regije, kjer planirajo obmejne države le nekatere elemente regionalnega razvoja, na primer zaščito pokrajine (narodni parki, cestno omrežje, kanalizacija);
3. obmejne regije, kjer oblikujejo države koncept skupnega političnega, gospodarskega in kulturnega razvoja.

Na obmejnih območjih ZR Nemčije, Francije, Belgije, Luxemburga in Nizozemske pripisujejo obmejnimi planskim združenjem pomembno vlogo načrtnemu ustvarjanju dvojezičnosti s pomočjo uvažanja posebnega sistema izobraževanja, kulturnega sodelovanja med mladino obmejnih dežel in z izdajo posebnih revij. V srednji šoli pa naj bi bil v obmejnih območjih jezik naroda sosednje države prvi tuj jezik.

Na obmejnem prostoru "Alpe-Adria" predstavlja prostor Slovenije stičišče jezikov in kultur štirih narodov, Slovencev, Italijanov, avstrijskih Nemcev in Madžarov. Na tem prostoru se državne meje ne prekrivajo z etničnimi; meja med Italijo in Jugoslavijo se je tu oblikovala od konca prve svetovne vojne pa vse do Osimskih sporazumov leta 1976. Ob jugoslovansko-madžarski meji so v SR Sloveniji ostali Madžari, v Istri, južno od Trsta, pa Italijani; Slovenci so ostali kot narodna manjšina v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Obmejna območja v obmejni regiji "Alpe-Adria", ki so poseljena s pripadniki narodnih manjšin, predstavljajo primer hitrega preoblikovanja prostora z razkrajanjem klasične agrarne družbe in nastajanjem urbanizirane pokrajine. To regijo karakterizirajo milijoni motoriziranih turistov in drugih potnikov, ki prečkajo meje na stopetih mejnih prehodih, intenzivni tokovi prekmernega mednarodnega tovarnega prometa, moderna infrastrukturna opremljenost ter načrtno izgrajevanje prekmernemu gospodarstvu prilagojene industrije in drugih gospodarskih dejavnosti, pa tudi skupno urejanje problemov okolja, pri čemer daje SR Slovenija s svojimi pobudami pomemben prispevek k transnacionalnemu planiranju.

V tej regiji se položaj narodnih manjšin (ali narodnosti v SR Sloveniji) glede jezika močno razlikuje. Pri opredelitvi njihovega položaja se lahko poslužimo naslednjih elementov:

1. Položaja jezika narodnosti v javnem življenju;
2. dvojezičnosti na napisih gospodarskih in upravnih institucij ter na topografskih oznakah;

3. izobraževalnega sistema manjšinskega šolstva;
4. razmerja med socialno in prostorsko mobilnostjo manjšine in večinskega naroda.

V SR Sloveniji je že do določene mere zagotovljena uporaba njenih jezikov v upravi, javnem življenju in na delovnih mestih. Dvojezični napisi so na ustanovah in topografskih oznakah. Italijanska narodnost ima italijansko predšolsko, osnovnošolsko in srednješolsko izobraževanje, madžarska narodnost pa ima zagotovljeno izobraževanje v madžarskem jeziku v dvojezičnih predšolskih in osnovnošolskih ustanovah in v treh smereh usmerjenega izobraževanja na narodnostno mešanem ozemlju, medtem ko je v srednjih šolah v Pomurju in v Mariboru madžarski jezik enakopraven učni predmet. Obe narodnosti imata radijske in televizijske oddaje ter tisk na svojem jeziku, kar je financirano iz javnih sredstev.

Sistem izobraževanja od predšolske do srednješolske stopnje v šolah večinskega slovenskega naroda na Koprskem in v dvojezičnih šolah v Prekmurju omogoča Slovincem znanje italijanščine oziroma madžarščine do stopnje, ki jim omogoča sporazumevanje s pripadniki italijanske in madžarske narodnosti oziroma z Italijani in Madžari v sosednjih državah. Italijanska in madžarska narodnost sta po socialni mobilnosti izenačeni s slovenskim prebivalstvom.

Slovenci v Kanalski dolini, Reziji in Beneški Sloveniji v Italiji nimajo nobenih narodnostnih pravic. Še pred desetletjem jim je bila prepovedana raba slovenščine v javnosti; z velikimi ovirami so jo uporabljali le v nekaterih cerkvah. Z izboljšanjem političnega položaja Slovencev v Italiji pa prodira slovenščina, zlasti v zadnjih letih, v javno življenje z nastajanjem slovenskih kulturnih in gospodarskih organizacij, s tiskom in z organiziranjem pošolskega pouka.

Tržaški in Goriški Slovenci imajo slovenske predšolske, osnovnošolske in srednješolske izobraževalne ustanove, zakonsko potrjeno možnost uporabe slovenščine v javni upravi na podeželskih občinah ter dvojezične oznake na javnih ustanovah in topografskih napisih na narodnostno mešanem podeželju. Imajo tudi svoje prosvetnokulturne, športne in gospodarske ustanove ter lasten tisk, ki jih sami ustanavljajo in vzdržujejo, ter slovensko radijsko postajo in gledališče, ki sta državni ustanovi. S šolanjem dijakov na srednjih in visokih šolah si izboljšujejo socialno mobilnost in oblikujejo strukturo prebivalstva urbane družbe, čeprav še vedno zaostajajo za večinskim narodom.

Položaj slovenske manjšine v Avstriji je iz leta v leto slabši. Na avstrijskem Štajerskem je slovenščina izrinjena iz vseh oblik javnega življenja, tudi iz cerkve, kar ne zasledimo nikjer na drugih s Slovenci kot manjšino poseljenih območjih Avstrije, Italije in Madžarske.

Na avstrijskem Koroškem je slovenščina izrinjena skoraj iz vseh oblik javnega življenja, razen iz cerkve. Dvojezičnosti, ki jo je Avstrija po 7. členu državne pogodbe dolžna zagotoviti slovenskemu prebivalstvu na narodnostno mešanem ozemlju, zasledimo le na maloštevilnih napisih javnih ustanov, v uradnem poslovanju pa le v zelo skromni obliki. Z dvojezičnimi topografskimi napisi je opremljenih le nekaj prometno odročnih naselij. Dvojezičnih predšolskih državnih ustanov ni nikjer zaslediti. Slovenski otroci se lahko izobražujejo v materinem jeziku v osnovnih in meščanskih šolah le po nekaj ur tedensko, vendar jih morajo starši za to posebej prijavljati. Z možnostjo šolanja le v eni slovenski gimnaziji v Celovcu in triletni srednji gospodinjski šoli v Šent Jakobu v Rožu je

Dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza
Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu
Obzornika

Slovenec izbor poklicev močno okrnjen. Slovenec kljub ustrezni izobrazbi ote-
 žujejo tudi zaposlitev na vodilnih delovnih mestih v javni upravi in združenjih.
 Koroški Slovenci imajo svoja lastna kulturna in gospodarska združenja ter tisk,
 ki so kljub njihovi aktivnosti deležna le minimalne državne podpore. Radijskim
 oddajam v slovenščini je v Celovcu odmerjen zelo kratek čas, televizijskih oddaj
 v slovenščini pa v Avstriji sploh nimajo.

V Porabju na Madžarskem imajo Slovenci zagotovljeno možnost rabe materinega
 jezika v javnosti. Imajo dvojezične napise na javnih ustanovah ter dvojezične
 topografske oznake. V osnovnih šolah poučujejo slovenščino kot obvezen predmet
 po nekaj ur tedensko, v gimnaziji v Monostru (St. Gothard) pa je pouk sloven-
 ščine možen na podlagi prostovoljne izbire. Zaradi gospodarske zaostalosti njho-
 vega poselitvenega prostora zaostajajo v socialni mobilnosti za soslednjimi in
 ostalimi območji Madžarske. Slovenci imajo slovenske kulturne organizacije, ki
 so od države materialno podprte. Na madžarskih radijskih postajah je slovenšči-
 na zelo skromno zastopana.

Literatura

Vladimir Klemenčič, Odprta meja med Jugoslavijo in Italijo in vloga manjšin,
 Teorija in praksa, 11, Ljubljana 1974.

Vladimir Klemenčič, Sodobni sociogeografski problemi Slovencev na Koroškem,
 Geografski zbornik, 3-4, Ljubljana 1973.

Vladimir Klemenčič in Ferenc Hajoš, Dvojezičnost v SR Sloveniji, Teorija in
 praksa, 13 (1-3), Ljubljana 1976.